

LESBRIEF VOORBEREIDENDE LES - MAGISCHE MUZIEKMACHINES
groep (5), 6 (± 45 minuten), groep 7, 8 (± 30 minuten)

Wat leuk dat je met de klas een bezoek aan Museum Speelklok gaat brengen! Om het bezoek nog meer betekenis te geven, raden we je aan om deze voorbereidende les te doen.

Benodigdheden voor de voorbereidende les

- Onderaan of in deze lesbrief:
 - Links naar twee filmpjes
 - Informatie over en foto van kermisorgel De Schuyt
- SmartBoard om filmpjes en foto te laten zien
- Materialen voor de presentaties (stiften, potloden, papier)
- 3 computers voor de leerlingen

1. Groepsgesprek (5 minuten)

- Wie houdt er van muziek? Wat maakt muziek zo leuk? Wat maakt muziek belangrijk?
- Welke muziekinstrumenten ken je?
- Wie speelt er zelf een muziekinstrument?
- Zou dat instrument ook uit zichzelf kunnen spelen? Wat heb je dan nodig?
- Wie kent Museum Speelklok? Wie is er al eens geweest? Wat heb je daar gezien?
- Wie weet wat zelfspelende instrumenten zijn?
- Welke instrumenten verwacht je in Museum Speelklok te zien?

2. Filmpje kijken (3 minuten)

Bekijk nu het volgende filmpje over zelfspelende muziekinstrumenten met de klas:
<http://www.youtube.com/watch?v=h2aZrj-P4ro>. Of zoek op www.youtube.com naar het filmpje *Techniek Museum Speelklok*.

- Waar gaat het filmpje over? Zijn dit muziekinstrumenten? Laat de leerlingen hierover filosoferen.

3. De klas in 3 groepen verdelen (5 minuten)

Vertel de leerlingen dat er in Museum Speelklok drie thema's heel belangrijk zijn: muziek, techniek en geschiedenis.

Deel de klas nu in in 3 groepen: een muziekgroep, een techniekgroep en een geschiedenisgroep. De leerlingen mogen zelf aangeven in welke groep ze willen.

- Laat de 3 groepen voorbeelden uit het filmpje noemen op het gebied van muziek, techniek en geschiedenis (laat eventueel het filmpje nog een keer zien).

4. Opdracht aan de 3 groepen (onderzoek 20 minuten, presentaties 15 minuten)

Laat de foto van het kermisorgel De Schuyt zien.

- Vraag aan de leerlingen wat ze denken dat het is, wat het apparaat doet en wat ze er van vinden!

De drie groepjes gaan nu op hun eigen interessegebied online onderzoek doen naar het kermisorgel De Schuyt. Ze gebruiken hiervoor o.a. de volgende bronnen:
www.museumspeelklok.nl (kijk óók onder het kopje *Spreekbeurt*), www.geheugenvannederland.nl, www.youtube.com.

Voor groep 5/6 staan hieronder enkele hulpvragen die de leerlingen kunnen gebruiken.

Hulpvragen voor het muziekgroepje:

- Welke instrumenten worden nagebootst door de orgelpijpen?
- Welke instrumenten zitten er naast orgelpijpen in dit orgel?
- Hoeveel toetsen heeft dit orgel? En wat betekent dat?

Hulpvragen voor het techniekgroepje:

- Hoe werkt dit orgel?
- Wat moet de mens doen om muziek uit dit orgel te kunnen halen?
- Wat is een midi-systeem?

Hulpvragen voor het geschiedenisgroepje:

- Hoe oud is dit orgel en wie heeft het gemaakt?
- Wat is de geschiedenis van dit orgel?
- Waarom heet het orgel De Schuyt?

Vervolgens presenteren de groepjes hun bevindingen in 5 minuten aan hun medeleerlingen.

Onthoud in welk groepje je zit, want in het museum gaan we in deze groepen verder!

5. **Filmpje kijken (2½ minuten)**

Laat dit filmpje zien: www.youtube.com/watch?v=OH-2Kz1Nb6o .

(Gangnam Style op De Schuyt tijdens een feestje in Museum speelklok).

➔ Had je gedacht dat je dit zou kunnen zien in het museum?

Tip

Maak voor elke leerling een naambordje met daarop ook aangegeven in welk groepje hij of zij zit. De rondleider in het museum kan daar dan op inspelen.

*Voor de docent:
Leerlingen kunnen online voldoende informatie vinden voor de onderzoeksoopdracht over De Schuyt.
Hieronder volgt nog wat extra informatie voor jezelf.*

Kermisorgel De Schuyt

Draaiorgels zijn er in vele soorten en maten. De vroegste modellen waren vaak onderdeel van een klok. Maar ze bestonden ook als zelfstandige salonorgels. Deze salonorgels waren bedoeld voor in huis. Het muziekprogramma van salonorgels stond op een cilinder. Later werden er ook straatorgels gebouwd die ook met een cilinder speelden.

Revolutionair was de uitvinding van het orgelboek. In 1892 kreeg Anselmo Gavioli het patent op het draaiorgel met boekstelsel. In de 18^e eeuw werd in de textielindustrie ook al gebruik gemaakt van zigzag gevouwen, geperforeerde kartonnen stroken. Dit stelsel werd geperfectioneerd door Jacquard. Gavioli introduceerde het orgelboek ter vervanging van de kostbare en zware cilinders van orgels. Hierdoor werd het eenvoudiger om een groot repertoire op te bouwen. Het boek kon goedkoper en sneller gemaakt worden dan een cilinder en het kon bovendien eindelijk lang spelen. Bij de cilinder was de muziek na één omwenteling afgelopen. Hooguit kon de cilinder zijwaarts verschoven worden, waardoor de orgelman zo'n 6 of 8 verschillende melodien kon laten horen. Maar het orgelboek was veel praktischer en won het dan ook van de cilinder. Recenter is het gebruik van midi voor draaiorgels. Orgels die met midi werken, krijgen van een computerprogramma – in plaats van van een boek – te horen wat ze moeten spelen. Naast straatorgels zijn er meer type orgels die door boeken en/of midi kunnen worden bespeeld.

De Schuyt

Kermisorgels reisden mee met de kermis en dansorgels stonden in grote danszalen, voornamelijk in de Zuidelijke Nederlanden en België. Vaak ook werden orgels omgebouwd om een andere bestemming te kunnen krijgen. Een voorbeeld hiervan is kermisorgel *De Schuyt* van Museum Speelklok. Dit orgel werd rond 1914 gebouwd door de firma Mortier als 86-toets dansorgel. Het werd geplaatst in een danszaal in België. Het had een gigantisch front van wel 6 meter hoog in de vorm van een tempel met daarboven een grote koepel. Binnen de pilaren stond een meer dan levensgroot beeld.

In 1916 werd het instrument uit de Belgische danszaal verwijderd. De Belgische orgelfabrikant Pierre Verbeeck (die gevlucht was naar Nederland) fungeerde als tussenhandelaar. Hij verkocht het orgel aan de *Cosmopoliet-danszaal* aan de Schiedamsedijk in Rotterdam. Helaas was de zaal niet hoog genoeg, zodat de koepel van het front verdween. Op vrijdagavond 20 december 1929 brak er brand uit en kreeg het orgel zware water- en roetschade.

Juist in die tijd had Carl Frei (een bekende Bredaase orgelbouwer) opdracht gekregen om een groot kermisorgel te bouwen voor een nieuwe attractie van de firma Hommerson: de Wembley-attractie. Frei kocht het beschadigde Mortierorgel, en verbouwde het tot een groot 105-toets kermisorgel. Er zitten 105 pennetjes op het klavier die verschillende tonen en functies representeren. Frei gebruikte veel van het oorspronkelijk materiaal, en vulde het aan met typische Frei-registers. Het gigantische dansorgelfront was niet meer te gebruiken en werd vervangen door een ander front. Het is niet helemaal met zekerheid te zeggen waar dit front vandaan kwam. Met wat aanpassingen werd dit geschikt gemaakt voor het nieuwe orgel.

Zo reisde het orgel vanaf 1932 tot in 1941 met de kermis door Nederland. Toen werd elk volksvermaak door de bezetter verboden en werd alles opgeslagen. Na de bevrijding werd het orgel weer in gebruik genomen, maar nu in het centrum van een stoomcarrousel. Wederom kreeg het orgel een ander front. Waarom is niet duidelijk, waarschijnlijk vanwege de beperkte ruimte. Dit front was door enkele plaatselijke ambachtslieden gemaakt en het ontbrak aan elke stijl. De vermindering van de interesse voor oude vermaakzaken zoals de carrousel en de opkomst van versterkte muziek zorgden ervoor dat binnen enkele jaren de zaak werd stilgelegd en opgeslagen.

In 1956 wist Romke de Waard, medeoprichter van Museum Speelklok, het orgel aan te kopen. Hierbij kreeg hij steun van de heer Schuyt, die een gedeelte van het benodigde bedrag sponsorde,

en als dank zijn naam op het orgelfront zag verschijnen. Maar welk front werd dat nu? Bij de overdracht door Hommerson werden van alle orgelfronten slechts delen teruggevonden, vele stukken waren verdwenen. Zo werd *De Schuyt* opgesteld in het Catharijneconvent (de eerste locatie van Museum Speelklok) met een geïmproviseerd front, waarin delen van de oude fronten waren verwerkt.

In 1972, na de verhuizing naar Achter den Dom, werd de heer Posthumus (draaiorgeldecorateur en toen tevens bestuurslid van Museum Speelklok) bereid gevonden om van resterende onderdelen het 4^e front samen te stellen. Hij vulde het aan met ander ornamentwerk. De hoogte bleef beperkt door de hoogte van de zaal. De vier grote pilaren stammen nog van het eerste front, terwijl een gedeelte van het ornamentwerk en de twee componistenkoppen van het tweede front komen. Toen het museum verhuisde naar de Buurkerk en *De Schuyt* onderdak vond in de ruime danszaal, werd besloten om het middenstuk in hoogte wat te vergroten, zodat de balans in het lijnenspel wat beter werd.

De Schuyt heeft een groot aantal registers (series orgelpijpen met dezelfde klankkleur), waarvan sommige imitaties zijn van andere muziekinstrumenten: viool, viool-céleste, bourdon-céleste, baxophone, flûte-harmonique, cello, unda maris, bariton, cello-grave, trompet, fluit, forto (Z+A). Ook is er slagwerk: grote trom, bekken, kleine trom, woodblock, triangel.

Kermisorgel De Schuyt